

Nr 44.

Av herr **Lithander, m. fl.**, om ändringar i de bestämmelser, som i sammanhang med beslutet om införande av statsmonopol å tobakstillverkningen i riket blivit fastställda rörande inlösning av viss egendom och ersättning i vissa fall för värdeminskning m. m.

När vid förra riksdagen beslut fattades om införande av statsmonopol å tobakstillverkningen i riket, utgick man allmänt från den förutsättningen, att genom statsmonopolet skadelidande yrkesutövare skulle erhålla *full* ersättning för den förlust, som vållades dem. De ändringar i Kungl. Maj:ts förslag, som under utskottsarbetet tillkommit, avsågo väsentligen att tjäna detta syfte; och Kungl. Maj:t fann givetvis så mycket mindre anledning att motsätta sig påyrkade förbättringar i ersättningstagarnas villkor, som Kungl. Maj:t i motiveringen till sitt förslag utgått från enahanda grund. Under förhandlingarna i riksdagen tog sig samma uppfattning i olika sammanhang ett bestämt uttryck jämväl från regeringens sida, bland annat i det yttrande, varigenom statsrådet och chefen för finansdepartementet i första kammaren tillstyrkte antagandet av det inom utskottet utarbetade förslaget »utan kränkande av någons rätt».

Med den uppfattning angående de enskilda yrkesutövarnas rätt till ersättning, som alltså lagts till grund för statsmakternas beslut i denna fråga, synes det väl motiverat att, därest de antagna ersättningsgrunderna tydligen visa sig ohållbara, från statsmakternas sida härutinnan medgiva rättelse. Det bör anses förutsatt, att ett närmare överseende av detaljerna i beslutet, som därtill fattats efter så föga beredelse inom riksdagen och under betydlig meningsskiljaktighet, må kunna föranleda nödiga jämkningar vid beslutets genomförande. Under den tid, som förflutit efter beslutet om införande av ifrågavarande statsmonopol, har det från dem,

Bihang till riksdagens protokoll 1915, 4 saml. 18 häft. (Nr 44).

som i olika ställning hittills ägt sin utkomst av tobakstillverkningen och tobakshandeln framstälts en mängd anmärkningar mot det sätt, varpå frågorna om inlösen och ersättning ävensom angående de ifrågasatta kommissionernas befogenhet blivit avgjorda. Och trots frågans nuvarande läge torde de enskilda yrkesutövarna böra erhålla möjlighet att få sin rätt av riksdagen omprövad, så mycket hellre som dessa icke i någon större utsträckning, vare sig på den sakliga beredningens stadium eller eljest, ägt tillfälle att göra sin röst hörd vid bedömandet av hithörande praktiska spörsmål.

Frånsett frågan om, huru statsmonopolets verkningar på arbetstillgången i allmänhet skola förebyggas, framgå de huvudsakliga erinringar och förslag, som yrkets män haft att framställa, av hosföljande promemoria.

Utän att här närmare ingå på ett bedömande av de i sagda promemoria framställda anmärkningarna anse vi, att vad däri anförts förtjänar ett noggrant beaktande på det att ingens rätt må trädas för nära. Det torde icke kunna förnekas, att goda skäl förebragts för påståendet, att de träffade bestämmelserna i vissa fall verka ojämnt och obilligt och förden skull tarva rättelse. Vad särskilt angår engroshandeln synes frågan om dess bibehållande eller inlösen därav redan nu böra upptagas, även om det skulle visa sig, att säker ledning för bestämmandet av härför erforderliga ersättningsbelopp icke kan erhållas förrän verkningarna av statsmonopolet i detta hänseende framträtt i praktiken. Även torde det vara lämpligt att giva de beslutade kommissionerna en vidgad befogenhet och skyldighet att iakttaga de skadelidandes rätt, särskilt i syfte att bereda trygghet för tillräcklig ersättning i oförutsedda fall, där de allmänna ersättningsgrunderna icke gälla eller lämpligen böra följas.

Beträffande spörsmålet, huru nytillkommande ersättningsbelopp lämpligast skulle tänkas utgå, torde denna fråga måhända kunna lösas utan avsevärd rubbning i de finansiella förutsättningarna för monopolbolagets verksamhet och med minsta tunga för statsverket, därest viss del av ersättningsbeloppen ställes på amortering under längre tid, säg 30 år.

Med hänvisning till vad ovan och i bilagda framställning anförts få vi hemställa,

att Riksdagen måtte taga de gjorda yrkandena på ändrade grunder för lösen och ersättning till utövarna av tobaksnäringen och därmed sammanhängande yrken,

både rörande anställda och andra, under förnyad omprövning, samt i anledning härav företaga de ändringar, jämväl beträffande de beslutade kommissionernas befogenhet, vilka må finnas vara med billigheten överensstämmande.

Stockholm den 23 januari 1915.

Edvard Lithander. Malte Sommelius. Harald Lemke.

Alex. Thore. Erik Röing. Karl Hildebrand.

Cornelius Olsson. Gust. Rydén. P. Rydholm.

Wilh. Hellberg.

Bilaga.

P. M.

angående Kungl. Maj:ts förordningar med anledning av införande av statsmonopol å tobakstillverkningen i riket.

Uti riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t den 12 sept. 1914 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående statsmonopol å tobakstillverkning i riket m. m. framhåller riksdagen, att om riksdagen funnit sig i princip kunna ansluta sig till det av Kungl. Maj:t framlagda förslaget, riksdagen däremot i vissa detaljer haft en avvikande mening samt fördenskull vidtagit mer eller mindre betydande tillägg till samt modifikationer och ändringar i förslaget. »Särskilt har riksdagen därvid låtit sig angeläget vara att tillse att vid det ifrågakommande inlösnings- och ersättningsförfarandet full rättvisa vederfares dem, som till följd av monolets införande skulle komma att förlora sin förut utövade verksamhet inom tobaksindustrien, ävensom att för alla dem, som eljest av monolets införande beröras, i möjligaste mån mildra de svårigheter, som övergången från fri näring till statsmonopol inom tobakstillverkningen kunde komma att medföra». Vid en granskning av det utav riksdagen antagna för-

slaget skall man dock snart nog finna, att ersättningsfrågorna ingalunda hava blivit lösta på ett sätt, som kan anses tillfredsställa det allmänna rättsmedvetandets krav på ersättning till dem, som genom monopolets införande avhänts sitt lagliga näringsfång.

Då det knappast skulle låta sig göra att här fullständigt genomgå alla de olika fall, då otillfredsställande ersättning beslutats, eller lämna uppgift på alla de olika kategorier, såsom agenter för utländska tobaksfabrikanter och rå tobaksfirmor m. fl. som icke ens tillerkänts någon ersättning, ehuru de på det intimaste beröras av och tillskyndas ekonomisk skada genom monopolets verkningar, kommer att i det följande beröras endast en del härav.

*Angående
fabrikanter.*

En fråga, som härvid osökt uppställer sig till besvarande, är den om anledningen därtill, att rätt till ersättning för förlorad näringsverksamhet tillerkänts, i fråga om tobaksfabrikanter, endast sådan fabrikant, som sedan den 1 januari 1909 idkat oavbruten tillverkning av tobaksvaror. Såsom skäl härtill har framhållits, att tobakstillverkning, som påbörjats omedelbart eller kortare tid innan monopolet trädde i kraft, icke kan anses hava lämnat dess utövare någon så säker ställning i ekonomiskt avseende, att avbrytandet för honom får verkligt ingripande betydelse. Detta skäl är dock icke hållbart, ity att även under de senaste åren påbörjade företag kunna hava skapat en god ekonomisk grund för utövaren, vilkens välgrundade utkomstmöjligheter nu berövas honom. Att bemärka är dessutom, att antagligen samtliga de tobaksfabriker, vilkas verksamhet påbörjats efter 1908, drivas av personer, som förut arbetat inom tobaksbranschen, vadan de nystartade företagen för dem endast äro att betrakta såsom en fullt normal utveckling av deras verksamhet. Det är för övrigt ett genomgående fel i anordningen av ersättningarna, att tillbörligt avseende icke synes vara fäst vid det förhållande, att de olika yrkesgrenarna stå i det närmaste samband till varandra och att övergång äger rum från den ena verksamheten inom branschen till den andra.

Det år 1911 avgivna kommittébetänkandet hade såsom villkor för ersättningsrätt uti nu förevarande fall föreslagit, att tillverkningen skulle hava bedrivits oavbrutet sedan den 1 januari 1908, vilken tidsbestämning uppställts under förutsättning, att monopolet trädde i kraft den 1 juli 1912. Fabriksföretag, som bedrivits under $4\frac{1}{2}$ år, fingo således ersättning. Då enligt det nu antagna lagförslaget, som skall träda i kraft den 1 juni 1915, tidsgränsen för uppkommande av rätt till ersättning för förlorad handelsvinst bestämts till den 1 januari 1909, har således här företagets minimiålder fastställts till sex år fem månader, sålunda nära två år mera än uti kommittébetänkandet. Den uti det senare fordrade minimiåldern för företaget måste redan nu anses för drygt tilltagen, och riksdagsbeslutet kan i denna del ingalunda anses hava stöd i någon allmängiltig rättsuppfattning.

Beträffande grunderna för ersättning till fabrikant, som drivit verksamhet sedan den 1 januari 1909, måste man anse att beräkandet av ersättningen huvudsakligen efter företagets ålder är en felaktig princip, då företagets ålder givetvis icke är den viktigaste faktorn för avgörandet av företagets framtida utsikter och möjligheter. Visserligen medges rätt åt kommissionerna att efter sig företeende omständigheter öka eller minska det fabrikanter tillkommande

ersättningsbeloppet med högst 10 procent, eventuellt tillerkänna fabrikant ersättning med $\frac{1}{10}$ -del av medelnettoförsäljningsvärdet, men ändock har icke nog hänsyn tagits till vad som rätteligen borde vara det bestämmande vid ersättningsberäkning, nämligen företagens utvecklingstendens. Kommissionerna böra därför hava ännu större frihet vid ersättningarnas bestämmande.

Handlande, som idkar import av utländska cigarrer och cigarrcigaretter får under vissa villkor ersättning med ett belopp motsvarande $\frac{1}{10}$ -del av hans medelomsättning av direkt importerade cigarrer och cigarrcigaretter under de fyra närmaste kalenderåren före monopolets ikraftträdande. Då de handlande, vilkas verksamhet uteslutande består uti import av tobaksvaror, sannolikt snart nog på grund av de genom licensavgiften i hög grad fördyrade onkostnaderna nödgas att nedlägga sin verksamhet, måste berörda ersättning anses vara alldeles för ringa.

Engroshandeln och importen.

Det förefaller och vara oberättigat, att tobaksengroshandlande erhålla ersättning endast för import av cigarrer och cigarrcigaretter, därest denna import nått en viss omfattning, och ej för annan tobaksimport.

Cigarrettimportens undantagande från ersättning motiverar tobaksutskottet därmed, att de viktigaste inom Sverige gångbara utländska märken säljas med ensamrätt för vissa firmor, som sålunda hava ett slags monopol å denna import, samt att det knappast torde vara tvivel underkastat, att dessa importörer komma att bli tämligen oberörda av monopollagstiftningen. Motiveringen vilar på det antagandet att de i Sverige nu inarbetade importerade märkena skola även för framtiden kunna hålla sig kvar i marknaden i konkurrens med monopolets varor. Långt ifrån att berörda antagande kan vara riktigt, måste man tvärtom utgå ifrån att de enskilda importörernas cigaretter sannolikt så småningom, kanske mycket snart, komma att bli mindre efterfrågade, emedan dels monopolbolaget självt kan uppträda såsom importör av jämgoda märken och försälja desamma till billigare pris, än den enskilde med utsikt till vinst kan göra, dels de utav enskilda importerade cigaretterna komma att avsevärt fördyras genom de på grund av tull och licensavgift ökade kostnaderna för varans anskaffande.

Frågan om ersättning för hindrad import av övriga slag av tobaksvaror avfärdas av utskottet och riksdagen med de orden, att denna import synes »icke vara av den betydelse att det kan anses nödvändigt att i detta sammanhang taga hänsyn till densamma». Även om ifrågavarande import, jämförd med importen av cigarrer, cigarrcigaretter och cigaretter, kvantitativt icke är så stor, så är den dock för åtskilliga enskilda importörers verksamhet av en avsevärd betydelse, varför det icke kan vara rimligt att de skola bli utan ersättning för den minskning i sin näringsverksamhet, som de komma att få röna.

Tobaksengroshandlande i huvudsakligen svenska tobaksvaror erhålla icke någon som helst ersättning för monopolets ingripande i deras verksamhet. De hava erhållit förespeglningar att de efter monopolets ikraftträdande skola kunna fortsätta sin verksamhet med monopolbolagets varor. Härigenom bli de emellertid helt beroende av monopolbolagets godtycke. Och var och en måste inse att det ligger i monopolbolagets intresse att efter hand göra sig oberoende av mellanhänder, samt att det således endast är en tidsfråga, när bolaget icke längre har användning för dem.

Engroshandeln med tobaksvaror.

Engroshandelns ställning efter monolets införande framgår av följande. Tobaksgrossisten har hittills haft sitt existensberättigande såsom förmedlare mellan de mindre fabrikanterna och hemindustrien å ena sidan, samt detaljisterna å den andra. Vidare har hans affär haft till uppgift att ombestyrja handeln med utländska tobaksvaror. Dessa varor hava utgjort grunden för hans affär, i det de lämnat den största bruttoförtjänsten.

Sedermera har engroshandeln utvecklats därhän, att engrossisten även upptagit de svenska tobaksfabrikernas och särskilt cigarettfabrikernas standardmärken, vilka de sålt med ytterligt låg avance. På detta sätt hava de erhållit ett nytt existensberättigande: såsom inköpskälla för samtliga i ropet varande märken. Cigarrhandlanden har hos en sådan engrossist kunnat få alla märken han önskat, i stället för att vända sig till ett tiotal olika fabriker och hos var och en av dem erhålla det önskade fabrikatet.

Genom monopoliseringen av tobaksindustrien förfaller emellertid engrossistens existensberättigande: *importen* omöjliggöres, såsom i det senare skall visas; *mindre fabriker* existera icke; *samtliga standardmärken* tillhandahållas av monopolbolaget. Då denna handel sålunda blir överflödig, blir den därigenom också ur nationalekonomisk synpunkt onödig och oberättigad.

Engroshandeln skulle ävenledes bliva mycket kostsam för monopolbolaget, om man utgår ifrån, att detta skulle — i stället för att staten lämnade engrossisterna ersättning — vara tvunget att bibehålla dem såsom förmedlare av handeln med monopolbolagets varor. Därvid måste tvenne synpunkter beaktas:

1:o) Monopolbolaget skulle icke hava rätt att neka någon av de nuvarande engrosfirmorna, som ställer nödiga säkerheter, rätt att föra deras varor, enär denna rätt är en slags ersättning och därför måste tillfalla alla.

2:o) Härav följer å andra sidan, att engrosprovisionen får tilltagas mycket hög, för att alla dessa engrosfirmor skola kunna existera. Då engrossisternas genomsnittliga nettovinst enligt 1911 års utredning utgjort 6 procent på försäljningssumman, måste den dem tillkommande rabatten tilltagas så hög, att den täcker samtliga deras omkostnader och dessutom lämnar dem motsvarande nettovinst. Och vad omkostnaderna beträffar kan man ej räkna med någon minskning, på grund av att antalet ej får undergå någon förändring.

Härav torde till fullo framgå, att engroshandeln, bibehållen med nuvarande bruttoförtjänst — och därtill har staten genom sitt löfte förpliktat sig — blir alldeles för kostsam.

Då man dessutom betänker, att ersättningen till samtliga engrossister och de hos dem anställda endast skulle motsvara monopolbolagets utgifter för eventuella engrossistprovisioner under några år, om dessa skola sättas i höjd med gjorda förespeglningar, synes det ganska klart att staten i stället bör välja ersättningsvägen även för detta, för att sedan vara fri från varje förpliktelse.

Importen omöjliggöres.

Även såsom import blir engroshandeln omöjliggjord genom monolet. Ty utan några siffror måste det för envar framstå såsom ett axiom, att en vara, som skall belastas icke blott med den utländske fabrikantens vinst och importörens

vinst och omkostnader utan även med monopolbolagets omkostnader och vinst (licensavgiften), icke skall kunna annat än i något enstaka undantagsfall konkurrera med monopolbolagets varor, särskilt som monopolbolaget dels har tullskydd för sina egna fabrikat, dels givetvis vid försäljningen har billigare omkostnader än importören.

Detta framgår även tydligt vid en jämförelse mellan kostnadspriset för mono-
polets cigarrtillverkning, å ena, samt kostnadspriset för motsvarande import-
cigarr, å andra sidan, — därvid såsom exempel toges en 15 öres cigarr, 1000
stycken:

Monopolets kostnader.

Tobak, arbetslön, lådor m. m.	kronor 58,00
Omkostnader och vinst (licensavgiften för den utländska varan) beräknade till 10 procent på bruttoförsälj- ningspriset	» 15,00 kronor 73,00
Tull å råtabak	« 7,00
Skatt 15 procent på bruttoförsäljningspriset	« 22,50
	<hr/> Kronor 102,50.

Importörens kostnader.

Samma fabrikat från tysk fabrik kostar i inköp 70 Mark	kronor 63,00
Tull netto 5 kilo å 6 kronor	« 30,00
Skatt enligt ovan	« 22,50
Licensavgift enligt ovan	« 15,00
	<hr/> Kronor 130,50.

Alltså samma cigarr, som mono-
polet kan sälja med förtjänst till detaljister för
kronor 102,50, kostar importören i inköp kronor 130,50.

Att den cirka 25 procent dyrare importcigarren icke kan vara av bättre
kvalitet än mono-
polets cigarr är tydligt, då uti exemplet den tyska varan, med
inberäkning av omkostnader och vinst för fabrikanten, av denne säljes för 63
kronor, under det att kostnaden för den svenska varan, inberäknat omkostnader
och vinst för mono-
polet men naturligtvis utan både tull och skatt beräknas till
73 kronor.

Beträffande lägre prislägen visar det sig att skillnaden mellan mono-
polets
kostnader och importörens kostnader för samma kvalitet blir ännu större.

På grund av ovanstående böra de engrossister, som så önska, ha rätt till
inlösen av sin rörelse. Till övriga, som icke antagas såsom mono-
polets återför-
säljare, bör ersättning utgå för minskad inkomst.

Då tobaksengrossisterna ännu icke kunna bedöma, huru länge de bliva i
stånd att fortsätta sin handel, och de i alla händelser icke kunna tänka på att
efter mono-
polets ikraftträdande bedriva sin verksamhet under lika gynnsamma
villkor som de hittills haft, så befinna de sig för närvarande i ett osäkerhetstill-

stånd, som också sträcker sig till de hos dem anställda personer. Icke heller dessa synas kunna påräkna någon ersättning, ehuru de av samma skäl, som ovan anförts i fråga om tobaksgrossisterna, säkerligen komma att på grund av monopolets verkningar förlora sina anställningar. Och ju äldre de äro, desto svårare blir det för dem att erhålla sin utkomst på annat sätt.

Personlig
ersättning.

Grunderna för rätten till personlig ersättning äro jämväl i övrigt otydligt och ofullständigt angivna och synas närmast leda till synnerligen ofördelaktiga resultat för de ersättningsberättigade. Först och främst är det icke klart, huruvida en ny innehavare av en äldre firma är stängd från ersättning genom förordningens bestämmelser eller icke. Vidare bör det uttryckligen stadgas ersättningsrätt för samtliga *anställda*, även för dem, som inom branschen övergått från en verksamhetsgren till en annan, samt grunderna härför fixeras. Och slutligen är ersättningen till vissa kategorier, särskilt yrkesutbildade handelsresande och icke yrkesutbildade anställda beräknad efter en alltför låg taxa, fränsett de fall, då ingen som helst ersättning beräknats utgå.

Lösen av la-
ger m. m.

I fråga om lösen av lager, inventarier m. m. synas närmare bestämmelser erforderliga, vilka garantera full ersättning till självkostnadspris.

Vidgad befo-
genhet för
kommission-
erna.

Slutligen erinras därom, att det i en mängd fall torde uppkomma svårighet att tillämpa de bestämda grunderna utan att göra sig skyldig till orättvisa, därvid särskilt anmärkes fråga om ersättning i händelse av den ersättningsberättigades dödsfall.

Vederbörlig hänsyn till speciella omständigheter torde allenast kunna vinnas genom att till de förutsatta kommissionerna lämna befogenhet till vissa avvikelser och därjämte uppdrag att till Kungl. Maj:t anmäla eventuella ytterligare behov av ersättning.

Såsom av det ovan anförda framgår kan den nu utfärdade förordningen angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket och de i sammanhang därmed antagna bestämmelser ingalunda anses sig hava undergått den omsorgsfulla och sakkunniga granskning, som bort föregå antagandet av ett så vittomfattande, i många svenska hems existensmöjligheter djupt ingripande lagförslag, eller ens stå i överensstämmelse med vedertagen svensk rättsåskådning. Under sådana förhållanden torde riksdagen åtminstone böra medgiva de rättelser i uppenbara missförhållanden, vilka i sakens nuvarande läge kunna åstadkommas.